

Бортун К. О.,*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри ділової української мови та іноземних мов
Навчально-наукового інституту права та психології
Національної академії внутрішніх справ
<https://orcid.org/0000-0003-1223-347X>*

МОВНИЙ ШЛЕЙФ ТВОРУ РОМАНА ІВАНИЧУКА «НЕЩОДЕННИЙ ЩОДЕННИК»

Анотація. Стаття присвячена дослідженню мовного шлейфу роману Романа Іваничука «Нещоденний щоденник», одного з найвидатніших творів сучасної української літератури. «Нещоденний щоденник» – це не просто фіксація подій і думок автора, це глибоке осмислення епохи, її духовних і моральних викликів. Мова твору віддзеркалює складність і багатогранність художнього світу, вирізняється неповторним авторським стилем й інтонацією. Важливими у творі є лінгвістичні особливості й стилістичні прийоми, що якнайкраще віддзеркалюють візію автора. Р. Іваничук віртуозно поєднує елементи мемуаристики, публіцистики та художньої прози, створюючи багатогранний портрет епохи крізь призму особистих переживань і спостережень.

Особлива увага приділена використанню суспільно-політичної лексики, що підкреслює емоційність й авторську позицію. Ідіостилю твору властиве багатство й виразність, зокрема майстерне застосування епітетів, метафор, порівнянь, архаїзмів, історизмів і діалектизмів. Ці засоби не лише збагачують художню палітру, але й слугують для передачі емоційного стану автора та його ставлення до описуваних подій і осіб. Важливим є також символіка, що є наскрізною упродовж усієї оповіді. І саме вона віддзеркалює відчуття автора й поєднує з оповідною канвою «Нещоденного щоденника».

Твір є цінним джерелом для розуміння ідіостилю Романа Іваничука та суспільно-політичного контексту описуваних подій, що робить його важливим для скарбниці сучасної української літературної мови. Актуальність дослідження зумовлена тим, що мова художнього твору є важливим засобом відображення авторського світобачення, його ідей і цінностей. Дослідження мовного інструментарію «Нещоденного щоденника» дозволяє глибше зрозуміти творчу манеру Романа Іваничука, його місце в літературному процесі, значення творчого доробку для сучасного мовознавства.

Ключові слова: Роман Іваничук, «Нещоденний щоденник», мовний шлейф, лексичні засоби виразності, стилістичні прийоми, тропи, алюзії, інтертекстуальність.

Постановка проблеми. Відомий український письменник Роман Іваничук є представником нової генерації митців української історичної прози та посідає провідне місце в літературознавстві наразі. Художній доробок автора є своєрідним меседжем на історичну тематику, крізь призму якого віддзеркалені проблеми сучасності. Саме це є важливою місією митця – зобразити історичну канву від XV до XX століття та донести її до свідомості читача. Цьому слугують продуманий вибір мовного матеріалу, зокрема його особливості реалізації. Будь-яка

лексема в художній прозовій думці є важливою, бо вводить у текстове тло розуміння автора про конкретну історичну епоху, сприйняту ним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Творче надбання Романа Іваничука поставало предметом багатьох наукових студій, зокрема цікавим постає лінгвістичне тло, яке вивчали дослідники М. Беліченко [1], Г. Гайдученко [2], Є. Єрмоленко [3], Л. Пустовіт [4], Н. Поляруш [5], І. Король [5], К. Бортун [6-10], В. Бурчення [11], Т. Гажа [12], М. Черкасова [13], В. Черкалюк [14] тощо. Вони залучали матеріали з творів письменника під час опису маркованої лексики, досліджувати тло фольклоризмів у прозі, вивчали питання нормотворчості й арсенал порівняння як структурно-стилістичний компонент тексту, розглядали лінгвостилістичний потенціал романів доби козацтва. Водночас повною мірою мовне тло твору Романа Іваничука «Нещоденний щоденник» не було здійснено.

Відсутність такого аналізу зумовлена необхідністю комплексно вивчити шлейф окресленого вище роману. Аналіз авторського бачення лексичного різноманіття засобів у романі окреслює, як репрезентовані й урізноманітнені засоби вираження художнього мовлення, як розкрили свій потенціал й стилетвірні вектори в канві нових тенденцій розвитку сучасної української літературної мови.

Мета статті є дослідження лінгвістичних особливостей і прийомів у творі Романа Іваничука «Нещоденний щоденник», зокрема аналіз використання суспільно-політичної лексики як засобу вираження емоційності й авторської позиції. Це дозволить глибше зрозуміти ідіостиль письменника та його вплив на сприйняття читачем подій, зазначених у творі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Мовна палітра творів Романа Іваничука надзвичайно різноманітна. Характеристика лінгвістичних засобів найяскравіше розкриває специфіку творчості автора. У його творі переплетені найрізноманітніші шари мови: лексичний, стильовий, синтаксичний. Письменник у своєму творі вміло й свідомо здійснює стилізацію особливостей, що розкривають колорит історичної доби України.

Найяскравіше у зазначеному романі, як і у всіх творах письменника, представлені історизми. Історизми, які віддзеркалюють своєрідні вектори минулих віків, епох, не мають аналогів у сучасному лексичному складі українців, бо є єдиним способом називання історичних реалій. Тому вони використані як терміни, адже не мають ніякого стилістичного навантаження. Деякі з цих слів (архаїзми) набули найрізноманітніших відтінків емоціонального забарвлення, виражаючи не тільки негативні почуття, а й захоплення, схвалення тощо. Словами-ар-

хаїзмами пронизаний увесь роман: *рантух* (тонка бавовняна тканина), *обуха* (втіха), *бинда* (стрічка), а також історизми *упівець*, *більшовик*, *енкаведист*, *совіти* (представники радянської влади) тощо.

У творі чергуються політичні події й події із особистого життя автора. Ці ліричні відступи надзвичайно багато представлені метафорами й порівняннями, наприклад: «*життя його [народу] вічне, як торф'яна пожежа, а яка ніколи не згасає ні під снігом, ні під проливними дощами – завжди в тих глибинних надрах горить вогонь, який в кожну хвилину може зайняти весь обшар, і ніяка сила згасити його не може*» [1]. Автор порівнює Україну та її народ із пташеням: «*А я дивлюся на малою й думаю собі, що й ми ще достатньо не зміцніли, й чимдуж треба набиратися сил для нашої неминучої перемоги восени*» [1].

У романі автор влучно використовує порівняння: «*Я виходжу на край обриву і вдивлюся в неосяжне просторін: внизу, немов коралові рифи на дні прозорого моря, припали до Землі села Підлисса й Княже, вивершені срібними банями церков*» [1]. Фіксуємо також зооморфні метафори, за допомогою яких письменник показує явище антипатріотизму у суспільстві, наприклад: «*А тим часом із потопуючого корабля втікають щурі, які спритно перефарбовуються в помаранчевий колір, з надією, що їм простять не лише зраду, а й поважні злочини*» [1]. «...*Отакий голуб з душею бандита йде в президенти України*!» [1]. Зазвичай, цей птах актуалізує абсолютну чистоту душі, втілення лагідності та смиренності, позначений позитивним емоційно-оцінним забарвленням. Однак, у даному випадку голуб набуває негативної конотації і виступає у значенні антипатріота.

Письменник у творі використовує неологізми, зокрема й авторські (кайданили талант, любомудрик, різномлумачення, влада «закучмилася», сиволані бурчуні, невигойна рана сорому, закожушенемякорунною отавою замчище, сивостволі буки). Неологізми Р. Іванічука є загальномовними, на діалектичному контенті. Авторські неологізми пожвавлюють твір, є важливим засобом для транслювання думок. Діалектизми теж присутні у творі – *кнайпа* (тобто ресторан), *цярина* (верхня частина колодяного зрубу), *лавиця*, *тетка* (тітка), *стрийко* (дядько). Наявні у творі лексичні діалектизми автор використовує із спеціальною стилістичною настановкою для змалювання життя персонажів твору, для надання місцевого колориту.

У романі присутні фразеологізми, особливо ідіоми, прислів'я й приказки, «крилаті» вислови. «*Отак – за моє житто ще мене й бито!*» [1]; «*хто сіє вітер – пожежа бурю!*» [1], створюють колорит твору. Твір насичений алегоричними образами: *беззубий хижак* – таким вбачається автору росія на політичному тлі щодо ставлення до України. «*І станеться це, станеться, злобні Датани й люті Авірони – ніщо вас не врятує від політичного забуття...*» – говорячи про тогочасну діючу владу.

Творчий доробок містить велику кількість прикметників, які характеризують явище з різних сторін, наприклад: «*й від того я став старший і досвідченіший, невигойно зранений і цілюще втішений, зневірений і спонадіяний на кращу долю*» [1]; «*і я дізнався, що трагічно загинула моя молода приятелька – ніби дочка, ніби сестра – добра, мудра, невтомно роботяща*» [1].

Емотивний фактор, що містить таке значення, відіграючи особливу роль у зміні семантики. Такий лексичний шлейф – це слова, що сприяють транслюції нашого ставлення до того чи іншої реалії

або виклику. Вони можуть бути позитивно чи негативно марковані, містять оцінку. Використання автором емоційно забарвленої лексики є одним із найважливіших факторів трансформації лексичного шару мови, реалізації конотативної семи в романі письменника.

Варто зазначити, що «Нещоденний щоденник» містить автобіографічні елементи. Засади сповіді є надважливими в творі, адже автор не просто філігранно транслює оточення, навколишній світ, але й формує модель свого «я». У «Нещоденному щоденнику» Р. Іванічук часто звернений до читача із запитаннями, звертаннями, адже автор прагнув бути почутим і сприйнятим: «*Тобі смішно, мій читачу? Може, і є підстави для глуздів наді мною з цієї причини, та коли я спогадую весь свій прожитий вік, то вкотре переконаюся, що яки не ті безкінечні миттєвості захоплення жінками, які то здалека, то зблизка дотикалися до мого життя, – чи написав би я хоч одну пристойну річ?*»

На нашу думку, «Нещоденний щоденник» постає образом свідченням. Кожен із образів твору виокремлює певний жанровий ряд, який є складовою частиною монолітного образу, має піднесений характер, що містить мандрівки спогадами, елементи медитації і свідчення. У векторі жанрової ідентифікації авторської візії важливою є те, що в усіх творах він називає власну публіцистичну інтенцію мемуаристикою, а «Нещоденний щоденник» має такий визначальний припис, де йдеться про документалістику: «...*мою свідомість водно діймає переконання, що майбутньому читачеві достовірні свідчення будуть набагато цікавіші, ніж змодельовані під власний світогляд і досвід письменника сюжети, які не є документальним відбитком проминулого часу й представляють лише авторське артистичне вміння бачити світ у спектрі власних смислів, а не у світлі конкретної правди*» [1].

Емоції людини можуть бути позитивними чи негативними. У романі простежуємо негативне ставлення автора до політичних діячів нашої держави того періоду, який описано у творі, 2003–2004 рр. Це підкріплюється оцінкою й аналізом їх діяльності. Тобто, автор переконує читача у своїй правоті і підтверджує це фактами. Зокрема, тодішнього президента він називає псевдогарантом, розуміючи під тим, що гарант має відстоювати національні інтереси, а не як «*зрадник на престолі віддає – кому Криворіжсталь, кому Укртелеком, а росії нафтогін Одеса-Броди, й навіть Севастополь – за майбутній політичний притулок у Московії...*» [1]; «*головнокомандувачем війська, яке збиває чужі літаки, заганяє ракети в димарі своїх громадян, а український державний полігон орендує іноземцям для випробувань невідомої зброї...*»; політичним авантюристом, який намагається якнайдовше залишитися на найвищому щаблі влади, пропонуючи неодноразово внести зміни до Конституції; «*унікальним політичним діячем, який пропонує сусідній державі державу власну в заставу за владу...*» [1].

Наявна у творі емоційно-знижена лексика, констатує наявність слів з негативним змістом: «*бізморди з його парсуною*», *дужий тевал* – велика неповоротка, незграбна людина (описуючи «замах» за допомогою курячого яйця), *малограмотний*, *гвалтівник*, *хам* та багато інших подібних слів. Схожі емоції викликають в романі описи й інших політичних діячів, керівників політичних партій, письменників, акторів, які, на думку автора, нехтуючи інтересами України, попереду поставили свої власні інтереси, і котрих автор називає зрадниками.

Зовсім по-іншому письменник говорить про свою сім'ю, друзів, літературу, на що вказує відповідна лексика: «*Нарешті я сягаю рукою по томик і кванно втікаю від політики в літературу – у мій затишок, у мою камеру душевних мук, у мій буколічний світ, на стартова не поле битви – в те середовище, яке є для мене найбільш натуральним і визначає мій властивий спосіб існування*» [1]. Дочку Наталю називає «моя доня», сином Яремою не менше захоплюється, вказуючи що у «нього золоті руки: здається, нічого на світі нема такого, чого б він не зміг зробити». Внуків називає лагідно Софієюкою, Орестиком. Читаючи розповіді письменника про його рідних, відчуваємо почуття гордості батька за дітей, дідуся – за внуків. У романі наявні емотиви-експресиви на позначення радості («О так!») та негативних емоцій (О, мій обкрадений народе, розбуджений у вогні!...). Узагальнено мовний шлейф у творі «Нещоденний щоденник» окреслено у таблиці 1:

Таблиця 1

Мовний шлейф твору «Нещоденний щоденник»

	Історизми
	Метафори й порівняння
	Авторські неологізми
	Фразеологізми
	Автобіографічні елементи
	Емоційно-знижена лексика

Висновки й перспективи подальшого дослідження. Отже, опрацювання мовного шлейфу твору Романа Іванчука «Нещоденний щоденник» свідчать про активне вивчення особливостей і стилістичних прийомів у творі Романа Іванчука «Нещоденний щоденник». Встановлено, що автор майстерно поєднує елементи мемуаристики, публіцистики та художньої прози, створюючи багатограний портрет епохи крізь призму особистих переживань та спостережень. Особливого значення набуває суспільно-політична лексика, яка підкреслює емоційність та авторську позицію, надаючи тексту додаткової глибини та виразності. Ідіостиль «Нещоденного щоденника» містить багатство та різноманітність, які досягнуто за допомогою застосування епітетів, метафор, порівнянь, архаїзмів, історизмів і діалектизмів. Ці засоби не лише збагачують художню палітру твору, але й слугують для транслювання емоційного стану автора, його ставлення до окреслених подій і осіб.

Перспективним вважаємо систематизувати окреслених доробків, щоб перетворити в копусне дослідження ідіолекту автора. Створення електронного корпусу текстів Романа Іванчука для детального аналізу його лінгвістичні особливостей за допомогою сучасних лінгвістичних технологій. Такий підхід дозволить систематизувати мовні характеристики та виявити унікальні риси стилю письменника. Реалізація цього напряму дослідження сприятиме глибшому розумінню мовної майстерності Р. Іванчука та його внеску в українську літературу, а також розширить знання про взаємозв'язок між мовою, культурою та історією в його творчості.

Література:

- Беліченко М. Поетика історичної прози Р. Іванчука (особливості часо-просторової концепції). дис. ... наук. ступеня канд. філол. наук.: спец. 10.01.01 Українська література. Київ, 2007. 180 с.
- Гайдученко Г.М. Семантико-стилістична характеристика хронологічно маркованої лексики (на матеріалі української історичної прози другої половини ХХ століття): автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». Київ, 1999. 19 с.
- Єрмоленко С.Я. Фольклор і літературна мова. Київ: Наукова думка, 1987. 244 с.
- Пустовіт Л.О. Питання мовної норми в сучасній художній прозі. *Жанри і стилі в історії української літератури мови*. Київ: наук. думка, 1989. С. 253–264.
- Поляруш Н.С., Король І.М. Особливості художнього мовлення творів малих жанрів романа іванчука. *The 2nd International scientific and practical conference «Innovations and prospects in modern science»* (February 13-15, 2023). SSPG Publish, Stockholm, Sweden. 2023. С. 351–357.
- Бортун К.О. Статус і функційно-семантичні особливості імператива в граматичній системі української мови. *Вісник Донецького університету*. Серія Б: Гуманітарні науки, 2015. № 1. С. 46–52.
- Бортун К.О. Функційно-семантичні особливості часток в імперативних висловленнях. *Science and Education a New Dimension. Philology*. Budapest, 2017. V (39). С. 11–16.
- Бортун К. О. Транспозиційні особливості імператива у сфері способово-темпоральних форм (на матеріалі української мови). *Одеський лінгвістичний вісник: Науково-практичний журнал*. 2017. № 9. Т. 2. С. 65–69.
- Бортун К. О. Імперативність і категоричність у структурі висловлення: основні підходи до аналізу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Філологія : зб. наук. праць. 2016. Вип. 20. С. 14–17.
- Бортун К. Мовні засоби експресивності в жіночих періодичних журналах. *Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи*. Том XIII: Утилітарна цінність наукових досліджень. [Ред.: Я. Гжесяк, І. Зимомря, В. Льницький]. Конін – Ужгород – Перемишль. Херсон: Посвіт, 2022. С. 164–167.
- Бурчєня В.В. Категорія історизму та стильові пошуки в прозі Романа Іванчука: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.01.01 «Українська література». Одеса, 2010. 20 с.
- Гажа Т. «Дороги вольні і невольні» Романа Іванчука: єдність травелогу, мемуарів і політичного щоденника. URL: <https://litmisto.org.ua/?cat=74> (дата звернення 20.02.2025).
- Myroslava Chesakova, Karina Bortun, Viktoriia Lohvynenko, Valerii Molotai and Nataliia Tymoshyk. *Enhancing Social Protection Policy for Internally Displaced Persons in the Context of War*. [ref]: vol.21.2023. available at: <https://refpress.org/ref-vol21-a105/>
- Bortun K., Chekaliuk V., Kravchenko O., Soroka I., & Asadova Yagub, A. (2024). Detection of Typical Aggressive Lexical Markers Through Authorisation of Publicistic Texts. *Forum for Linguistic Studies*, 6(6), 172–183. <https://doi.org/10.30564/fls.v6i6.7051>

Список використаних джерел:

- Іванчук Роман. Нещоденний щоденник. Львів: Літопис, 2005. 216 с.

Bortun K. The linguistic trail of Roman Ivanychuk's work «Neshchodennyi shchodennyk»

Summary. The article is devoted to the study of the linguistic trail of Roman Ivanychuk's novel «Neshchodennyi shchodennyk», one of the most prominent works of contemporary Ukrainian literature. «Neshchodennyi shchodennyk» is not just a record of the author's events and thoughts, it is a deep comprehension of the era, its spiritual and moral challenges. The language of the work reflects

the complexity and multifacetedness of the world depicted, and is distinguished by the author's unique style and tone. Important in the work are the linguistic features and stylistic devices that best reflect the author's vision. R. Ivanychuk masterfully combines elements of memoir, journalism, and fiction, creating a multifaceted portrait of the era through the prism of personal experiences and observations.

Particular attention is paid to the use of socio-political vocabulary, which emphasises emotionality and the author's position. The idiom of the work is rich and expressive, in particular through the skilful use of epithets, metaphors, similes, archaisms, historicisms and dialectisms. These tools not only enrich the artistic palette, but also serve to convey the author's emotional state and attitude to the events and persons described. Symbolism is also important, as it runs throughout the story. It reflects the author's feelings and combines them with the narrative canvas of «Neshchodennyi shchodennyk».

The work is a valuable source for understanding the idiom of Roman Ivanychuk and the socio-political

context of the events described, which makes it important for the treasury of the modern Ukrainian literary language. The relevance of the study is due to the fact that the language of a work of fiction is an important means of reflecting the author's worldview, his ideas and values. The study of the linguistic tools of the «Neshchodennyi shchodennyk» allows us to better understand the creative style of Roman Ivanychuk, his place in the literary process and the significance of his work for modern linguistics.

Key words: Roman Ivanychuk, «Neshchodennyi shchodennyk», speech train, lexical means of expression, stylistic devices, tropes, allusions, intertextuality.

Дата першого надходження рукопису
до видання: 08.08.2025

Дата прийнятого до друку рукопису
після рецензування: 10.09.2025

Дата публікації: 21.10.2025